

An Ottoman Intellectual: Ahmet Vefik Paşa

Gülay SARIÇOBAN*

ABSTRACT

Having spent 46 years of his life that lasted approximately 70 years as an ambassador, a governor, a parliament president, and a prime minister, one of the most important modernization names during the Reform Era, Ahmet Vefik Pasha is a rare figure having many qualifications such as a statesman, a bureaucrat, an author, and a translator. Besides Ahmet Vefik Pasha, who attracts attention to his studies in language and history, is a prominent representative of Nationalism and Turkism. He is a prominent Turcologist that has very important contributions to Turkish Language and Literature. Ahmet Vefik Pasha preferred to use a pure language while writing all of his works. In theatrical works, he mostly preferred to use public language and he utilized proverbs and idioms as well. In this study, the role of Ahmet Vefik Pasha in Turkish Modernization is scrutinized. At the outset the westernization movements in the Ottoman Empire have been examined until 19th Century. Next, starting with his personality and his life, his family, his environment in which he grew up, the schools he attended, and his education have been examined. Lastly, his works, his scientific studies, his plays, and his romans have been analyzed. In addition, his language simplification studies and his Works of Ottoman Dialect have been examined. Unfortunately, although he has numerous outstanding qualities, he was not appreciated in his lifetime and underestimated and devalued by the Ottoman bureaucracy due to the intrigues and jealousy during the *second half of the 19th century. His passing away in his mansion as someone in awful need and even his huge library being sold for his debts is an indication of this faithless era. No matter how the works of Ahmet Vefik Pasha have been viewed as ordinary works of arts, in terms of their historical importance and their contributions to Turkish modernization are of utmost important. As a result, conscious Turkism can said to have started with him.

Keywords: Ahmet Vefik Paşa, modernization, reform era, reform, westernization

Bir Osmanlı Aydını: Ahmet Vefik Paşa

ÖZ

Yetmiş küsur yıllık ömrünün kırk altı yılını, aralarında elçilik, valilik, meclis başkanlığı ve Başvekillik yapan Tanzimat dönemi modernleşme hareketinin önemli isimlerinden biri olan Ahmet Vefik Paşa, Devlet adamı, bürokrat, yazar ve çevirmenlik gibi birçok vasfı kendinde toplayan ender şahsiyetlerden biridir. Ayrıca, dil ve tarih alanındaki çalışmalarıyla da dikkat çeken Ahmet Vefik Paşa, Milliyetçilik ve Türkçülük akımının da önde gelen temsilcilerindedir. Türk Dili ve Edebiyatına çok ciddi katkılarda bulunmuş önemli bir 'Türkolog' tur. Ahmet Vefik Paşa tüm eserlerini yazarken sade dil kullanmayı tercih etmiştir. Tiyatro eserlerinde daha çok halk dili kullanarak, atasözü ve deyimlere geniş yer vermiştir. Bu çalışmada, Ahmet Vefik Paşa'nın Türk Modernleşmesindeki rolü ortaya koyuldu. Çalışmanın başında, Osmanlı İmparatorluğundaki batılılaşma hareketleri XIX. yy'ın başlarına kadar değerlendirildi. Daha sonra Ahmet Vefik Paşa'nın hayatı ve kişiliği incelenerek, ailesi, yetiştiği çevre, gittiği okullar, aldığı eğitim incelendi. Bu arada aydın tarafı, devlet adamlığı ve bürokrat yönü ayrı bir başlık altında ele alındı. Son olarak da Eserleri; Bilimsel Eserleri, Tiyatroları ve Romanları üzerinde değerlendirmeler yapıldı. Ayrıca, Dilde sadeleşme çalışmaları, Lehçe-i Osmani isimli eseri irdelendi. Maalesef Saymakla bitiremediğimiz bir yığın meziyetine rağmen Vefik Paşa'nın sağlığında kıymeti bilinmemiş, XIX. asrın ikinci yarısında genellikle enterikalar, kısıncılıklar üzerine oturtulmuş Osmanlı bürokrasisi tarafından zayıf edilmiştir. Vefik Paşa'nın, konağında münzevi bir şekilde yoksul olarak vefat etmesi, hatta ölümünden sonra muazzam olan kütüphanesinin, borçlarını ödemek üzere satılması devrinin kendisine karşı vefasızlığının bir göstergesidir. Sonuç olarak Ahmet Vefik Paşa'nın çalışmaları her ne kadar bugünkü anlamıyla yüzeysel çalışmalar olarak değerlendirilse de tarihsel rolü açısından ve Türk modernleşmesine sağladığı katkılardan dolayı son derece önemlidir. Nitekim bilinçli Türkçülük onunla başlamıştır denilebilir.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Vefik Paşa, Modernleşme, Tanzimat, Reform, Batılılaşma

I.Giriş

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren Batılı devletler ile temas halinde olmuştur. Devlet Yükselme Dönemi'nde (1453-1579), kendini Batıdan daha üstün görmeye başlamıştır. Fakat batının model olarak alınmasında herhangi bir sorun yaşanmamıştır.

XVI. yy'da Asya ve Avrupa'nın en güçlü devleti olan Osmanlı Devleti'nin, batının üstünlüğünü kabul etmesi kolay olmamıştır. İmparatorluk karşısında yüzyıllardır hiçbir varlık gösteremeyen Avrupa'dan alınabilecek fazla bir şeyin olmadığı düşüncesi hâkim olmuştur. Batı ile ilişkileri savaşlarla sınırlı kalmış, kültürel ve bilimsel alanlara yönlendirmemiştir.

XVII yy'ın sonu ile XVIII. yy'da Avrupa karşısında alınan yenilgiler, bazı Osmanlı aydınlarında, batının silah ve tekniğinin alınması gerektiği kanaatini doğurmuştur. Bu fikirler, II. Ahmet döneminde (1703-

*Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, orcid no: gulay968 0000-9309-8363, gulaysaricoban@gmail.com
Makalenin Gönderim Tarihi: 07.08.2018; Makalenin Kabul Tarihi: 11.08.2018

1730), özellikle 1720'lerden sonra, Sadrazam Nevşehirli İbrahim Paşa'nın (1718-1730) desteğiyle teşvik görmüştür. Batıcılığın bu ilk devresinde, bazı farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bir kısmı batının askeri teknolojisinin alınmasını isterken, bir kısmı savaşın sonucunu Tanrıya bırakmanın doğru olacağı inancındadır. 1780'li yıllara gelindiğinde savaşta teknolojiden yararlanmanın daha fazla sonuç getireceği görüşü benimsenmiştir.

İşte bu şekilde askeri bir perspektifle başlatılan değişme ve modernleşme süreci, askeri alanın ihtiyaçlarına dönük olan, fakat daha değişik ve birbirleriyle bağlantılı diğer toplumsal alanlara doğru genişleyerek yaygınlaşmıştır (Aktar, 1993:12), (Kara, 2001:234-264), (Lewis, 2000:41). Bunun ilk göstergesi, önce orduya batıdan eğitimci getirmek, sonra batı tarzı askeri okullar kurmak, daha sonra da askeri kurumlara temel teşkil edecek mühendis okulları, tıp ve fen fakülteleri açmak şeklinde ortaya çıkan genişlemedir. Batı tarzı eğitim ve bilim bu kanalla Osmanlı bünyesine girmiş, sonra da sivil alana sıçramıştır (Aydın, 1992:39).

III. Selim zamanında başlayan sistemli modernleşme girişimleri, II. Mahmut döneminde hızlanarak devam etmiştir (Sarınay, 1994:34), (Zakia, 1999:256). Reformların başarısını merkezîyetçiliğin güçlendirilmesinde gören II. Mahmut, öncelikle ayanları bertaraf etmiş, ardından ıslahatlar karşısında bir engel olarak gördüğü Yeniçeri Ocağını kaldırmıştır (1826). Diğer taraftan batılı anlamda modern okullar açan, Avrupa'ya öğrenci gönderen ve Türkçe gazeteyi çıkaran II. Mahmut, "rasyonel çalışacak" yeni bir bürokrasi de kurarak modern tipte işbölümünü gerçekleştirmiştir. II. Mahmut'un kurduğu merkezîyetçilik ve bürokrasi Osmanlı devletinde iktidar bakımından çok yönlü bir değişikliğe yol açmıştır. Ayrıca bu dönemde Padişahın yanında, modernleşmeyi yürüten bir bürokrasi grubu da yetişmeye ve Osmanlı yönetiminde söz sahibi olmaya başlamıştır (Karpaz, 1996), (Akgül, 1999).

3 Kasım 1839'da "Koca Reşit Paşa" tarafından okunan Hatt-ı Hümayun ile Osmanlı Devleti "yaşayabilmek için kuvvetlenmek, kuvvetlenmek için yeni şartlara intibak etmek" gereğini duymuş ve daha önce modernleşme için giriştiği reformları kesin bir şekle sokmak istemiştir (Oba, 1995:175-176). Bu dönem, modernleşme olgusunun, kökten bir kopuş olmasa bile kendisini meydana getiren coğrafyada yaklaşık bin yıllık geleneği; inanma ve yaşama biçimini, kültürü, kısacası toplumsal yapıyı, üretim ve tüketim biçimlerini ve toplum modeline kadar her şeyi kökten "nitel" bir değişime uğratan bir zaman dilimi olmuştur (Akgül, 1999:27).

Tanzimatçıların önemli iki temel hedefi olmuştur. Birincisi, Avrupa'nın temsil ettiği medeniyet seviyesine ulaşmaktır. Bu amaçla Tanzimat'tan sonra girilen bütün reformlarda Avrupa'yı model olarak almak esas olmuştur. Devlet mefhumu, bürokratik teşkilat, ordu, eğitim, ticaret ve ceza kanunları, hatta kısmen mahkeme teşkilatı da Avrupa örneğine göre düzenlenmiştir (Sarınay, 1994:38). Tanzimat'ın ikinci temel hedefi ise imparatorlukta yaşanan bütün unsurları bir arada tutacak dayanışmayı yaratmak olmuştur. Osmanlılık olarak adlandırılan bu proje, modernleşme ile birlikte imparatorluğun yıkılışına değin Osmanlı devletinin resmi politikası olmuştur.

Modernleşme hareketleri sonuç itibarıyla devletin ömrünü uzatmıştır. Ancak Osmanlı devletinin temeli sayılan geleneksel müessese ve fikirleri sarsacak değişik kavram ve fikirleri de beraberinde getirmiştir. Tanzimat, Osmanlı-Türk toplumunun "tarihsel kırılma düzleminde" bir odak noktası olmuş, batının bilimsel, siyasal ve sosyal kültürünü Osmanlı sınırları içine aktarma, devlet ve idare mekanizmasını geleneksel yapının dışına çıkarmaya yönelik girişimlerin "merkezi" konumuna gelmiştir (Türküne-Özdağ, 1993:73), (Eryılmaz, 1992:12). Tanzimat safhası, dış ve tarihi zorlukların da dayatmasıyla, hayati bir mesele halinde algılanan modernleşme olgusunun her alanda somutlaştığı bir dönem olmuştur.

Medeniyetini sürdürmek isteyen Osmanlı devleti ve toplumu, Avrupa karşısında farklı bir tarihsel ve toplumsal bir dünyayı temsil etmesine rağmen, toplumsal yapısını kendi dinamikleri çerçevesinde sağlıklı bir şekilde dönüştüremediği için Avrupa'nın yaşadığı ve ürettiği tecrübelerin "yapay olarak tüketicisi" olmak zorunda kalmıştır (Akgül, 1999:138-139). Avrupa'nın "aşındırıcı etkisine" maruz kalan Osmanlı devleti ve toplumu, toplumsal yapısının temel sabitleri üzerinde kendisini tekrar üretmeyi başaramamış, bu nedenle toplumda bir zihniyet kaosu ve çatışması günümüze değin yaşana gelmiştir.

Şimdi konumuz gereği Tanzimat döneminde başlayan milliyetçi çalışmalarının ilk siması ve ilk yazarı olarak karşımıza çıkan Ahmet Vefik Paşa'yı ele alarak modernleşmeye olan katkılarını ortaya koyacağız.

II. Ahmet Vefik Paşa'nın Hayatı Ve Kişiliği

Ahmet Vefik Paşa 3 Temmuz 1823 (23 Şevval 1338) tarihinde II. Mahmud döneminde İstanbul'da doğmuştur. Kaynaklar Vefik Paşa'nın doğum tarihi konusunda ortak bilgi vermektedir. Sadece Ağah Sırrı Levend farklı olarak 1819 tarihini göstermektedir (Levend, 1934:123). Bu tarihe bağlı olarak tüm kaynaklarda 1891 olarak geçen ölüm tarihi de aynı eserde 1890 şeklinde verilmiştir. Vefik Paşa'yla ilgili bilgi veren batılı müellifler (yazarlar), kendisinin öldüğünde yaşının yetmiş aşkın bulunduğunu ileri sürerek doğum tarihini 1818 veya 1819 almayı uygun görmüşlerdir (Akün, 1989:478).

Ahmet Vefik Paşa'nın dedesi Divan-ı Hümayun'un ilk Müslüman tercümanı olan Yahya Naci Efendi'dir. Babası ise Hariciye Nezareti Tercüme odasından başlayarak sefaret tercümanlığı ve maslahatgüzarlığı, daha sonra da Bab-ı Seraskeri Tercüme Odası müdürlüğü gibi memuriyetlerde bulunmuş olan Ruhuddin Mehmet Efendi'dir (İnal, 1982:651), (Tanpınar, 1941:207), (Tansel, 1964:118), (Pakalın, 1942:45).

Ahmet Vefik Paşa, kısa bir süre Sıbyan Mektebine devam ettikten sonra, 1831'de vaktiyle dedesi Yahya Naci Efendi'nin de hocalık yapmış olduğu Mühendishane-i Berri-i Hümayuna (Teknik Üniversite) kaydolmuş, ancak babasının Paris Büyükelçiliğine sefaret kâtipi olarak atanması üzerine, 1834'te babasıyla birlikte Paris'e giden Ahmet Vefik Paşa'nın Mühendishane-i Berri hümayundaki eğitimi yarım kalmıştır. Paris'te Saint-Louis Lisesine başlayan Ahmet Vefik Paşa, bu lisede üç yıl öğrenim gördükten sonra, babasının görevinin sona ermesi üzerine 1837'de yurda dönmüştür (Ertaylan, 1932:6), (Yesari, 1952:1286), (Güray, 1984:143), (Akün, 1984:143).

Paris'te Saint- Louis Lisesinde öğrenci iken Ahmet Vefik Paşa dil öğrenme yeteneği ile hocalarını şaşırtmış ve onların hayranlığını kazanmıştır. Fransızca'yı bir Fransız'dan ayırt edilemeyecek şekilde güzel ve doğru konuşan Ahmet Vefik Paşa, Paris'te Fransızca öğrenmekle kalmamış, İtalyanca'yı da öğrenmiştir. Bu dönemde eski dillere de merak saran Ahmet Vefik Paşa, Latinceyi ve Eski Yunanca'yı da öğrenmiştir (Ertaylan, 1932:6-7).

Gençlik yıllarının ilk dönemlerinde batılı ve liberal bir eğitim alan Ahmet Vefik Paşa, Paris'te bulunduğu süre zarfında tiyatroya da ilgi duymuş, Paris'te Moliere'nin eserleri başta olmak üzere birçok tiyatro oyununu seyretmiştir. Saint-Louis Lisesinde Alexandre Dumas-Fils ile de sınıf arkadaşı olan Ahmet Vefik Paşa'nın resmi olarak öğrenimi 1837'de yurda döndükten sonra son bulmuştur (Akün, 1984:143).

1840 yılında Londra Sefareti kâtipliğine tayin edilen Ahmet Vefik Paşa, orada İngilizce öğrenme fırsatı bulmuştur. Vefik Paşa'nın eski Türk lehçeleri ile ilgili derin bilgisi ve yurt dışı gezilerinde tanıştığı müsteşriklerle yaptığı görüşmeler onun dünya çapında tanınmasını sağlamıştır. Lehçeler konusundaki derin bilgisinin en dikkate değer ürünü Ebulgazi Bahadır Han'dan çevirdiği Şecere-i Türki isimli eseridir.

Vefik Paşa, siyasi görevlerle gittiği yerlerde vazifesini yerine getirmenin yanında, kendisini yetiştirme konusunda da bütün imkânlardan faydalanmıştır. 1851 yılında büyükelçi olarak gittiği Tahran'daki yıllarını İran dili ve kültürünü öğrenerek değerlendirmiştir (Akün, 1984:148).

Vefik Paşa gerek yurt içinde gerekse gittiği ülkelerde çeşitli muhteremler tarafından kabul görmüştür. Hatta bazı müsteşriklerce, ilminin çokluğuna rağmen bilgilerinin düzensizliğinden dolayı "devrilmiş kütüphane" olarak adlandırılmıştır.

III. Bir Osmanlı Aydını ve Devlet Adamı Olarak Ahmet Vefik Paşa

Ahmet Vefik Paşa 1837 yılında Paris'ten İstanbul'a dönünce aldığı ilk görev, daha önce dedesi ve babasının da çalıştığı Tercüme odasındaki memuriyet olmuştur. Burası onun adeta daha sonra önemli görevlere yükselmesinde bir basamak vazifesi görmüştür. Burada Mustafa Reşit Paşa'nın takdirini kazandıktan sonra, Macar mültecileri meselesiyle ilgili olarak görevlendirilen Fuad Paşa'nın beraberindeki heyetle birlikte Bükreş'e gönderilmiştir. Ardından Vefik Paşa Tahran elçisi olarak ilk önemli görevini almıştır. 1854 yılına kadar süren bu elçilik görevinden sonra Meclis-i Vala üyeliğine atanarak İstanbul'a çağırılmış, 1857'de Adliye Nazırı (Adalet Bakanı) olmuştur. 1859 senesinde de vezirlik rütbesine yükselmiştir. Ardından Edirne Valisi, daha sonra Meclis-i Ayan azası olan Vefik Paşa, 1878 yılı başlarında ikinci defa Eğitim bakanı ve yirmi beş gün sonra da başvekil olmuştur (Şeref, 1985:180).

Öğreniminin bir kısmını Fransa'da Saint- Louis Lisesinde tamamlayan Ahmet Vefik Paşa, batı kültürünü kaynağından tanıma fırsatına sahip olan nadir ve münevver bürokratlarımızdandır. Batı ve doğu

dillerine hâkim olan Vefik Paşa, bu sayede geniş bir coğrafyanın kültür ve tarihine nüfuz edebilme şansına sahip olmuştur (Tansel, 1965:121-123). Genç yaşta başladığı memuriyet hayatında, batılı diplomatlar ve müşteriklerle dostluklar kuran Ahmet Vefik Paşa, bu kişilerle birlikteliğini uzun yıllar devam ettirmiştir. Bu dostlukları sayesinde, batıdaki bilimsel ve düşünsel gelişimleri zamanında takip edebilme şansına sahip olan Ahmet Vefik Paşa, Avrupa ülkelerini ve toplumlarını yakından gözlemleyebilmiş, bu sayede, batıyı kompleks içine düşmeden tahlil eden, nadir Osmanlı aydınları arasında yer almıştır (Houroni, 1994:60). Sadrazam ünvanını “başvekil” şeklinde değiştiren kişilerden olan Ahmet Vefik Paşa, bu ünvanı II. Mahmut zamanında, Mehmet Rauf Paşa’dan sonra kullanan ikinci kişi olmuştur. Ancak Sarayda kendisini çekemeyen bazı kişilerce padişahı tahtan indirmek için çaba sarf ettiğine dair söylentilerin çıkması üzerine, Vefik Paşa, başvekâletten alınarak Bursa valisi olarak görevlendirilmiştir (Houroni, 1994:182).

Ahmet Vefik Paşa’nın, Osmanlı yenileşmesine bakışı da farklılık göstermektedir. Yapılan yenilikleri hızlı ve bazılarını da zamansız bulan Ahmet Vefik Paşa, halkın kültürel, toplumsal ve tarihsel konumunu iyi incelemeyen alenî usul yapılan yeniliklerin, bir işe yaramayacağı kanısındadır. Ayrıca, Ahmet Vefik Paşa alenî usul yapılan bu yeniliklerin ve oluşturulan yeni kurumların belli bir süre sonra ülkeyi iyice zora sokacağı görüşünü de savunmaktadır (Layard, 1903:89-90).

5 Şubat 1877’de Osmanlı Meclis-i Mebusan’ının ilk başkanı olarak atanan Ahmet Vefik Paşa, bu görevi esnasında gösterdiği yönetim, yerli ve yabancı bir çok kişiye despotça bir yönetim olarak adlandırılmış ve eleştirilere uğramıştır. Karışık milletlerden ve dinlerden oluşan bir meclisin çözüm değil sorun yaratacağı görüşünde olan Vefik Paşa, Meclis-i Mebusan’ın sağlıklı çalışması, ülkenin çıkarları doğrultusunda kararlar alabilmesi için, ilk şartın dil olduğunu ileri sürmüştür. Bu düşüncesi doğrultusunda Vefik Paşa, Rum ve Arap milletvekilleriyle tartışmış ve Türkçe bilmeyen vekilleri, Türkçe öğrenmeleri konusunda meclis kürsüsünden uyarmıştır (Yılmaz, 1995:150), (Ortaylı, 1995).

Ahmet Vefik Paşa, Paris büyükelçiliği sırasında Türk diplomasi tarihinde pek görülmeyen bir diplomat örneği sergilemiştir. Bu görevi esnasında büyük başarılarla imza atan Vefik Paşa o dönemde devletlerarası sorun yaratan Lübnan-Suriye meseleleri üzerinde durmuştur. 1860 yılında başlayan Lübnan-Suriye olayları Avrupa’da ve özellikle de Fransa’da büyük heyecan uyandırmıştır. Lübnan-Suriye olayları kısa sürede devletlerarası mühim bir olay haline gelmiş; Fransa, Şam ve Beyrut’a asker göndererek bölgeye müdahalede bulunmak istemiştir (Şeref, 1978:184). Fransa’nın düzeni kurmak bahanesiyle Suriye’yi işgal etmesine yol açacak bu bunalımı Vefik Paşa, Paris’te İngiltere, Fransa, Prusya, Avusturya, Rusya ve Osmanlı Devleti arasında müzakere edilip bir sözleşmeye bağlanması için toplanan konferansta diplomatik ayarlamalarla, yaptığı şiddetli çıkışlarla ve konferansın süresini olayın Avrupa kamuoyundaki ilk heyecanın yatıştığı bir zamana denk getirerek bu meseleyi Osmanlı devleti için en az kayıpla atılmasını sağlamıştır. Aynı konferansta Rus delegesinin Osmanlı Devleti’nin diğer bölgelerinde de bu tür müdahalelere zemin hazırlamak gayesiyle ortaya attığı teklifleri de sonuçsuz bırakmıştır (Tansel, 1964:129).

Ahmet Vefik Paşa büyükelçiliği süresince gösterdiği eğilmek bilmez siyasi tutumu ve sağlam karakteriyle Avrupa diplomatik çevrelerinin takdirini kazanmıştır. Ahmet Vefik Paşa’nın özellikle III. Napolyon ile girdiği diyaloglar daha sonra dilden dile dolaşarak menkıbe şeklini almıştır (Korkmaz, 1978:88-89).

Ahmet Vefik Paşa Paris elçisi iken, II. Napolyon bir ziyafet sırasında kendisine: “Osmanlı Devleti’nin çatırdadığını duyuyorum” demiş. Bunun üzerine Ahmet Vefik Paşa, II. Napolyon’a şu cevabı vermiş: “Bizim memleketimiz İmparatorluğunuza çok uzaktır, bu sebeple zatı haşmetanelerinin hakkımızda daima doğru malumat alamayacakları tabiidir. Bendeniz ise, Paris’teyim, burada çok yakından işitiyorum, asıl çatırdayan Fransa’daki krallık idaresidir.” demiş ve III. Napolyon’u ve davete katılanları şaşkınlık içinde bırakmıştır (Yücel, 1937:237).

Nitekim Ahmet Vefik Paşa’dan memnun olmayan ve onu büyükelçilik görevinden, Bab-ı Ali’ye baskı yaptırarak aldırılan III. Napolyon, buna rağmen kendisine İstanbul’a dönerken “Sizin gibi bir zatı vükelam meyanında dahi görmek isterim” diyerek iltifat etmiştir (Ertaylan, 1932:12-13).

İlginç kişiliği ve davranışlarıyla devri diplomat ve bürokratlarından farklılıklar gösteren Vefik Paşa, nazır, vali veya müfettiş olduğu dönemlerde de başarılı çalışmalarda bulunmuş, bu yönüyle de kendisinden uzunca seneler bahsettirmiştir. Maarif Nazırlığı ve Bursa Valiliği sırasında, millî eğitim işleriyle yakından ilgilenen Vefik Paşa, Bursa’da vali iken bu şehre yeni öğretmen okulları açmıştır. Vefik Paşa, Maarif

Nezareti vasıtasıyla yayınlattığı kitapları, gittiği yerlerdeki mekteplere ve halka bedava dağıttırması; kız çocuklarının on, erkek çocuklarının ise on üç yaşına kadar okula devam etmelerini mecbur tutmuştur (Ertaylan, 1932:14).

Bursa Valisi iken, Bursa'da yeni yollar ve caddeler açtırmış olan Vefik Paşa, mevcut yolları genişletmiş, çıkmaz sokakları kendine mahsus yöntemle ortadan kaldırmıştır. Bulduğu yöntem gerçekten ilginçtir. Vefik Paşa araba ile sokak sokak dolaşır ve arabacıya kasten çıkmaz sokaklara girmesini söyler, araba durunca da “Vali Paşa'nın arabasına hiç durmak olur mu? Diyerek, belediyeden amele getirip karşı gelen duvarı hemen yıktırması (Tansel, 1964:131).

Bursa'da bakımsızlıktan bir yıkıntı haline gelmiş olan Yeşil Cami'yi tamir ettirerek Bursa'ya ve Türk mimarisine yeniden kazandıran Vefik Paşa'dır. Yine Bursa'da Tophane'yi, Kale'yi, Sultan Beyazıt Vakfından İpek Han'ı, Ulu Camii'yi, Çelebi Sultan Mehmet Camii'ni, Osman Gazi ve Sultan Cem türbelerini tamir ettirerek bunların çinilerini ortaya çıkartan Ahmet Vefik Paşa, şehrin en işlek yerine bir de tiyatro yaptırıp bu tiyatronun gelirinin bir kısmını Gureba Hastanesine aktarmıştır (Tansel, 1964:132). Ahmet Vefik Paşa, ayrıca ipek dokumacılığının gelişmesi için de girişimlerde bulunmuş, il sınırları içinde bulunan madenlerin verimli şekilde işletilmesini sağlamıştır.

Uzun yıllar Anadolu'da çeşitli görevlerde bulunan ve bu sayede Anadolu insanını yakından tanıma fırsatı bulan Vefik Paşa, devletin asıl unsurunun Türkler olduğunu görmüştür. Osmanlı Devleti bünyesinde bulunan Türklerin gerek ticarete, gerek yönetimde, gerekse eğitimde ön plana çıkmaları gerektiğini söyleyen Vefik Paşa, eserlerinde ve icraatlarında Türklüğü ve Türk unsurunu ön plana çıkartmaya çalışmış ve Türklerin bilinçlenmesi için elinden geleni yapmıştır.

Ahmet Vefik Paşa'nın Türklüğe ve onun özelliklerine verdiği değeri yaşantısının her yönünde bulabiliriz. Ziya Gökalp bu konuda: “Ahmet Vefik Paşa'nın ilmi Türkçülüğünden başka bir de Bedii Türkçülüğü vardı. Evinin bütün mobilyeleri, kendisinin ve ailesi fertlerinin elbiseleri umumiyetle Türk mamulatındandı” demektedir. Mehmet Zeki Palanda “Mili adetlere riayet eder, haremine ferace ve çedik pabuç giydirir” demektedir (Güray, 1966:26).

Türkçülük hareketinin öncüsü kabul edilen Vefik Paşa, aynı zamanda ilk halkçılarımızdandır. Vefik Paşa'nın halkçı yönü gözden kaçmış ya da vurgulanmamıştır. Ancak Paşa'nın Anadolu'da görevli iken yaptığı uygulamalarda, eserlerinde kullandığı dilde ve özel yaşamında, onu halka yönelişini görebiliriz. Özellikle tiyatroya karşı olan aşırı tutkusu ve tiyatrodan çok şeyler beklemesinin temelinde halkçı yönünün etkisi olduğu söylenebilir.

Bildiği yabancı diller sayesinde geniş bir bilgi akışına sahip olan Ahmet Vefik Paşa, 15000 ciltlik muazzam bir kütüphane oluşturmuştur. Vefik Paşa'nın Avrupa'ya da ün salmış olan bu kütüphanesi, Paşa'nın 1891 yılında ölümünden sonra dağılmış ve parça parça satılmıştır. Paşa'nın kütüphanesinin bir kısmını Rıza Paşa satın almış, kalan kitaplardan bir kısmı perakende satılmış ve en son kalan kısmı ise kataloglanarak mirasçılarında kalmıştır. Bu kataloglanan kısım, “Ahmet Vefik Paşa'nın Kütüphanesinin Defteri” adı altında Bağdadlıyan Matbaasında bastırılmıştır. Bu katalog 34x34 ebadında olup 314 sayfadır. 1200'ü Arap harfleriyle, 1651'i latin harfleriyle olmak üzere toplam 3851 kitap bu katalogda yer almıştır. Kitapların izahı ise Fransızca yapılmıştır (Ergin, 1937:457). Ahmet Vefik Paşa'nın yayınlanan bu kütüphane katalogunda iki yüz Arapça kitap bulunmaktadır. Katalogdaki Arapça kitaplar bölümü; Hadis, Tefsir, Akaid, Fıkıh, Edebiyat, Felsefe, Tasavvuf, Mantık, Kimya, Tıp, Tarih ve lügat kitaplarından oluşmaktadır. Katalogda bulunan Farsça kitapların adedi ise yüz doksandır. Farsça bölümde bulunan kitaplar edebiyat, tarih ve lügat ağırlıklı eserlerdir (Ergin, 1937:201-397).

Katalogda yetmiş dört adet de Çağatayca kitap bulunmaktadır. Çağatayca kitaplar da, Arapça ve Farsça kitaplar gibi, edebiyat ve tarih ağırlıklıdır. Türkçe kitaplar ise sekiz yüz on dört adettir. Din, tarih, edebiyat kitaplarının yanında bu bölümde, maden, ziraat ve kozmografya (evrenbilim) kitapları da yer almaktadır. Katalogda ayrıca, Hint, Çin, Japon, Mançuri, Hind-i Çin, İnka, Barnular'a ait çeşitli kitaplar yer almaktadır. Katalogta Fransızca kitapların çokluğu dikkat çekicidir. Fransız tarihi ve edebiyatına ilişkin eserlerin yanında, Fransız düşünürlerinin eserlerinin tamamına yakını bu bölümde mevcuttur. Katalogun bu bölümünde, ayrıca, Fransızca, Türklerin tarihleri ve dilleri üzerine yazılmış eserler ile Osmanlı tarihine ilişkin eserler bulunmaktadır. İngilizce kitapların çoğu ise, Osmanlı Devletinin tarihini konu almaktadır. Bu

eserlerin yanında, Rumence, Latince, Rusça, İtalyanca ve Yunanca eserlerde katalogda yer almaktadır (Ünver, 1967:26-35).

IV. Ahmet Vefik Paşa'nın Eserleri

A. Bilimsel Eserleri

1-Sal-Name (Sal-na-me-i Devlet-i Osmaniye) (1846-47); (1848-49): Ahmet Refik Paşa'nın basılan ilk eseridir. Kitapta yazarın ismi yoktur. Fakat çeşitli kaynaklar adı geçen salnamelerin Ahmet Refik Paşa ile ilgili olduğunu doğrulamaktadır.

2- Müntahabat-ı Durul-ı Emsal (Atalar sözü) (1852): Ahmet Refik Paşa bu eserde, Türkçe atasözlerini toplamıştır. Atasözleri ilk harflerine göre alfabetik olarak sıralanmış, aralarında halk deyimlerine de yer verilmiştir.

3-Hikmet-i Tarih (1863): Tasvir-i Efkâr gazetesinin 70-76. sayılarında düzenli olarak çıkmış, sonra aralıklı olarak sürmüş ve 83. sayıda bitmiştir. Üniversitede okuttuğu tarih felsefesi derslerinin özeti olduğu belirtilmektedir. Aynı yıl içinde kitap olarak da yayınlanmıştır. Eser üç bölümdür:

a)Mukaddemam-ı tarih denilen birinci bölümde tarih tanımından sonra Adem'den başlayarak Şam'a kadar on bir peygamberin doğum, ölüm yılları, kaç yıl yaşadıkları bir tablo olarak verilmektedir. Ayrıca bu bölümde hicri, miladi tarihler, tarih çağları (ilk, orta, yeniçağ) ve kaynakları konusunda bilgi verilmiştir.

b)Fıtrat ve Tufan: Yaradılış ve Nuh Tufanı anlatılmıştır.

c)Teşekkül-i mile-i kadime: Eski ulusların doğuşu konusu incelenmektedir.

4- Şecere-i Türki (1864): Yine Tasvir-i Efkâr gazetesinin 131-172. sayılarında tefrika edilmiştir. Ebul Gazi Bahadır Han'ın bu eserini Ahmet Vefik Paşa Çağatay lehçesinden Anadolu lehçesine çevirmiştir.

5- Fezleke-i Tarih-i Osmani (1869): Ortaokullar için ders kitabı olarak hazırlanmıştır. Osmanlı tarihinin kuruluş, gelişme, ilerleme, gerileme, çökme dönemleri, ayrıca bu dönemlerdeki devlet örgütü incelenmiş ve her çağın uygarlığı konusunda bilgi verilmiştir.

6- Lehçe-i Osmani (I. Bölüm 187 iki bölümün birden basımı 1888-89): Türk dili için yazılmış ilk sözlüktür. Birinci Bölümde Türkçe, ikinci bölümde çok kullanılan Arapça, Farsça sözcükler vardır.

B. Tiyatrolar

Molyer'den dilimize aktardığı tiyatro eserleri iki bölümde toplanmaktadır.

a)Çeviriler

- 1.Savruk (Nazım olarak)
- 2.İnfial-i Aşk (Düz yazı)
- 3.Dudukuşları (Düz yazı)
- 4.Kocalar Mektebi (Nazım olarak)
- 5.Kadınlar Mektebi (Nazım olarak)
- 6.Tartüf (Nazım olarak)
- 7.Don Civani (Düz yazı)
- 8.Adamcıl (Nazım olarak)
- 9.Yorgaki Dandini (Düz yazı)
- 10.Okumuş Kadınlar (Nazım olarak)

b)Uyarlamalar (Adapteleri)

- 1.Tabib-i Aşk
- 2.Zoraki Tabib
- 3.Azarya
- 4.Zor Nikâhı
- 5.Meraki
- 6.Dekbazlık

Uyarlamalar düz yazı olarak çevrilmiştir.

C. Romanlar

Ahmet Vefik Paşa'nın Fransız yazarlarından roman çevirileri de vardır.

1. Telemak (1880-1881) XVII. Yüzyıl Fransız yazarı Fenelon'dan çevirmiştir. İlk çeviriyi 1862 yılında Yusuf Kamil Paşa yapmıştır.

2. Ernani (Hernani) Viktor Hugo'dan çevirmiştir.

3. Gül Blas santillaninin Sergüzeşti (1886): Lesega'dan çevirmiştir.

4. Hikaye-i Hikemiye-i Mikramega (1871) Voltaire'den çevirmiştir.

Bunlardan başka Belin ile birlikte Ali Şir Nevai'nin Muhibbü'l- Kulub'unu yayımlamıştır. Gülistan ile Vasilaki Efendi'nin Lucius'tan çevirdiği Dalkavukname'nin yayımlanmasına yardım etmiştir.

La Grande Encyclopedie'ye göre Schiller ve Shakespeare'in önemli eserlerini Türkçe'ye çevirmiştir. Fakat bugüne değin bu eserler bulunamamıştır (Güray, 1966:37).

Ahmet Vefik Paşa'nın ilk eseri 1847 yılında Ahmet Cevdet Paşa ve Hayrullah Efendi ile beraber ortak hazırladığı ilk Osmanlı salnamesidir. Salname geleneğinin başlatıcısı olan Ahmet Vefik Paşa'nın bu eseri, daha sonraki salname çalışmaları için bir örnek olmuştur (Tansel, 1964). En çok bilinen eserleri Moliere'den yaptığı tercümelere ve adapteleri olmuştur.

Moliere'nin, 29 eserinden 16'sını Türkçe'ye tercüme veya adapte eden Ahmet Vefik Paşa, özellikle adapte eserlerinde büyük başarı kazanmıştır. Bu başarıda birinci etken, eserlerin seçiminde gösterdiği isabettir. İkinci ve daha önemli etken ise, yabancı hayatına ait olayların, Türk yaşayış ve geleneklerine uydurulması, isim ve karakterlerin büyük ustalıkla yerleştirilmesi ve Türkçeleştirilmesidir. Vefik Paşa'nın adapteleri başarılı bir şekilde yerleştirilmesinin temelinde ise, Paşa'nın, Türk toplum yapısına derinden nüfuz edebilme kabiliyetinin olmasıdır. Abdülhak Hamid, adaptelerindeki başarısından dolayı, Vefik Paşa'yı "Türkçe'nin Moliere'i" olarak adlandırılmış (İnal, 1982:725) birçok araştırmacı ve yazar ise, Ahmet Vefik Paşa'yı Türk tiyatrosunun duayeni olarak kabul etmiştir (Sevengil, 1934:24-26).

Ahmet Vefik Paşa, Moliere çevirileri ve adapteleri ile, topluma tiyatro sanatını yerleştirmeye çalışmış, bunun yanında, yeni bir uygarlığın içinden, toplumun görmesini istediği şeyleri, bu yolla göstermek istemiştir. Vefik Paşa, adaptelerinde Ortaoyunu-Farce ilişkisini kullanarak daha canlı bir hava yakalamasını da becerebilmiştir (Tolun, 1975:117-120).

Ahmet Vefik Paşa, Moliere çevirileri dışında, Voltaire'den Micromegas'ı Hikaye-i Hikemiye-i Mikromege adı altında, Fenolan'dan Tele mak'ı, Le sage'dan Histoire de Gil Blas Santillane'yi Cil Blas dö Santillani'nin Sergüzeşti adı altında, Victor Hugo'dan Hernani'yi tercüme etmiştir. Shakespeare'den ve Schiller'den Ahmet Vefik Paşa'nın tercümelere yaptığı söylenmektedir, ancak bu eserlerin baskısına rastlanamamıştır.

Ahmet Vefik Paşa ayrıca, L. Thiboust ile E. Lehman'ın Le Tuer de Lions'undan Arslan Avcıları yahud Halk yerini Bulur adı ile iki perdelik komedi tercüme etmiştir. Ahmet Vefik Paşa, Moliere tercümelerine adını koymadığı halde bu esere adını koymuştur (Çeri, 1997:204).

Moliere tercümelere dışındaki çevirilerini de sade bir dille okuyucuya aktaran Ahmet Vefik Paşa, Yusuf Kamil Paşa'nın tercüme ettiği Telemak'ın dilini çok ağdalı ve ağır bularak, kendisine mahsus açık ve sade bir dille tekrar tercüme etmiştir (Ertaylan, 1932:31).

Ahmet Vefik Paşa'nın ilim ve edebiyat dünyasına hizmetleri tercüme, adapte ve telif eserlerle sınırlı kalmamıştır. Ahmet Vefik Paşa bazı müelliflerin tarih ve edebiyat üzerine olan kitaplarını bastırarak kültür ve ilim dünyamıza kazandırmıştır. Basımını yaptığı eserlerin başında Ali Şir Nevai'nin Muhibbü'l-Kulüp adlı Çağatayca kitabı gelmektedir. Yine Ali Şir Nevai'nin son kitabı olan Nevai'yi Belin ile birlikte İstanbul'daki nüshalarına dayanarak 1873'te bastırılan Ahmet Vefik Paşa'nın bir başka önemli basım faaliyeti de Londra'da Koçi Bey Risalesini bastırması olmuştur.

Meclis-i Vala üyesi iken, Hoca Sadeddin'in Tacüt-tevarih'in basılmasına ön ayak olan Vefik Paşa, aynı görevde iken Ramazanade'nin Tarih-i Nişancı Mehmed Paşa olarak tanınan kitabını bastırmıştır. Bu eserlerin dışında Kırım Hanı Halim Giray'ın Gülbün-i Hanan'ını ve Seyh Sadi'nin Gülistan'ını bastırılan Vefik Paşa, ayrıca birde dünya haritasının basımına ön ayak olmuştur (Akün, 1984:120).

Ahmet Vefik Paşa bir devlet adamıdır. Tarihi, tiyatroyu ve edebiyatı kendisine doğrudan doğruya seçmiş bir kimse değildir. Ancak resmi görevlerinden ayrılabildiği zamanlarında veya azil sebebiyle devlet hizmetinden uzak kaldığı yıllarda kendisini ilmi ve edebi faaliyetlere verebilmiştir. Edebiyatın ve sosyal bilimlerin çeşitli alanlarında çalışmalarda bulunmuş olan Vefik Paşa tipik bir ansiklopedisttir. Dönemi Osmanlı aydını ve bürokratları gibi o da, hiçbir konu üzerine derinlemesine uzmanlaşmamış, çeşitli

alanlarda çalışmalarda bulunmuştur. Hakkı Süha Bey, Vefik Paşa'nın ansiklopedist yönü için şunları söylemiştir: “Biliriz ki onun ayarında bir adam, onun yaşadığı ansiklopedik çağda başka türlü olamazdı. İhtisas fikri, henüz yenidir. Bundan yetmiş seksen sene evvel hiç kimse yalnız bir sahada derinleştirmekle kendini doyuramazdı. On dokuzuncu asrın bütün büyükleri, her cepheyi zekâlarının sendeleri ile yakalamışlardır” (Pakalın, 1942).

Ahmet Vefik Paşa hakkında yapılan çalışmalar daha çok Paşa'nın Türk tiyatrosuna katkısı ve Moliere'den yaptığı tercüme ve adaptasyonlar üzerine olmuştur. Ahmet Vefik Paşa'nın düşünür yönü ile tarih, sözlük ve halk bilimine ilişkin yaptığı çalışmaların ürünü olan eserleri, maalesef araştırmacılar tarafından ihmal edilmiştir. Hem düşünceleri, hem eserleri, hem de özel yaşantısıyla, Türkçülük hareketine öncülük eden Vefik Paşa'nın geride bıraktığı eserler, özellikle II. Meşrutiyet neslini derinden etkilemiş, Türkçülük hareketinde, dil ve tarih çalışmalarında ateşleyici bir rol üstlenmiştir.

V. Ahmet Vefik Paşa'nın Dil Üzerine Yaptığı Çalışmalar

Tanzimat döneminde dil alanındaki çalışmalarıyla Şinasi, öncülük misyonu taşıyan Vefik Paşa'da “dilde sadelik” ve “halk diline yönelme” ilkelerinden hareketle Şinasi'nin fikirlerini daha sistemli bir hale getirerek çalışmalarını yazdığı eserlerin içine yerleştirerek sunmuştur.

Ahmet Vefik Paşa, ilk kez Türkçe'yi bağımsız ve ayrı bir dil olarak benimseyen kişi olmuştur. Bununla da yetinmeyip halkın konuştuğu dilin, Türkçe'nin bir lehçesi olduğu gerçeğini belirtmiştir (Güray, 1966:39).

Vefik Paşa'nın dil konusundaki çalışmaları, Müntehabat-ı Durub-u Emsal (Atalarsözü), Lehçe-i Osmani adlı eserleri ihtiva eder. Halkın konuştuğu Türkçe'nin ilk sözlüğü olması bakımından Lehçe-i Osmani önemli bir eserdir.

A. Lehçe-i Osmani

Ahmet Vefik Paşa'nın ilmi ve edebi çalışmalarının en önemlisi ve en meşhuru kabul edilen Lehçe-i Osmani ilk defa 1876 yılında Cemiyet-i Tedrisiyye-i Osmaniye tarafından, Tıphane-i Amire'de bastırılmıştır. İki cilt halinde basılan ilk cildi 608 sayfa olan Lehçe-i Osmani toplam 1297 sayfadır. Lehçe-i Osmani'nin birinci cildinde Türkçe kelimelere, ikinci cildinde çok kullanılan Arapça ve Farsça kelimelere yer verilmiştir.

Lehçe-i Osmani'de sözlük kısmından başka “Rumuzalt Cedveli”, “Mukaddime” ve ikinci cildin sonuna eklenmiş “Bazı Tashih ve İlave” bölümleri bulunmaktadır. İkinci baskısı 1889 yılında Mahmut Bey Matbaası tarafından yapılmış olan eser, Türkçe kelimelere yer veren sözcüklerin öncüsü olması sebebiyle Türk dili ve edebiyatı tarihinde önemli bir yere sahiptir.

Ahmet Vefik Paşa'nın hazırladığı Lehçe-i Osmani o zamana kadar yapılan sözlüklerden çok önemli bir noktada ayrılmaktadır. Dönemin Lugat-ı Remzi, Lugat-ı Naci, Kamus-ı Osmani gibi diğer sözlükler incelendiğinde, Arapça ve Farsça kelimelere ağırlık verildiği, adeta bu kelimelerin dilde yerleşmesine çalışıldığı görülmektedir (Çeri, 1997:155).

Ahmet Vefik Paşa Lehçe-i Osmani'sinde, o güne kadar halk diline ait olup küçük görülen, değer verilmeyen, halkın kullandığı kelimelere, ifadelere, atasözlerine ve deyimlere yer vermiş, bunları ön plana çıkarmıştır. Ahmet Vefik Paşa böyle yapmakla dilde demokratlaşma ve millileşme hareketinin şuurlu bir taraftarı olduğunu göstermiştir (Akün, 1984:153). Lehçe-i Osmani, daha sonra yapılan yerli ve yabancı birçok Türkçe lugatlara kaynaklık etmiştir. Bu lugatların başında da Şemsettin Sami Bey'in Kamus-ı Türki'si gelmektedir.

Ahmet Vefik Paşa'nın Lehçe-i Osmani'si Türk Dil Kurumu Tarafından yürütülen Türkiye Türkçesi Sözlükleri projesi çerçevesinde ele alınarak, Prof. Dr. Recep Toparlı tarafından Latin harflerine çevrilmiş ve 2000 yılında yayınlanarak okuyucuların hizmetine sunulmuştur. Recep Toparlı çalışmasında Lehçe-i Osmani'nin 1889 yılında yapılan ikinci baskısını esas almıştır (Toparlı, 2000). İki bölüm halinde düzenlenen çalışmada her bölümün sonuna o bölümle ilgili Arap harflerine göre düzenlenmiş kelime dizinleri eklenmiştir.

1876 yılında yayınlanan Lehçe-i Osmani'nin ilk baskısının mukaddimesinde Ahmet Vefik Paşa bu lugatı yazarken nasıl bir metod kullandığını okuyucuya aktarmıştır. Mukaddimenin son kısmında ise Ahmet Vefik Paşa mükemmel bir lügat kitabının meydana gelmesinin ancak el birliği ile yapılabileceğini söylemiştir.

Lehçe-i Osmani'nin 1889'da Mahmut Bey Matbaası tarafından yapılan ikinci baskısı 1455 sayfadır. Bu baskıda Ahmet Vefik Paşa Mukaddime bölümüne bazı ilaveler yapmıştır. Türk Dünyasının haritasını ve Osmanlıca'nın dil değil bir Türk lehçesi olduğunu ilk defa, Mukaddimenin bu ek kısmında ortaya koymuştur. Yine bu kısımda diğer Türk lehçelerinin ve bu lehçelerin hangi sahalarda kullanıldığından bahseden Refik Paşa, Bernard Lewis'in tabiriyle, Türk Dünyasının Adriyatik'ten Çin seddine kadar olan sınırını Türk dili vasıtasıyla çizmiştir (Lewis, 2000:345).

Lehçe-i Osmani, içindeki Türkçe kelime ve tabirler dolayısıyla, yayınlandığı zaman çok yadırganmıştır. Lehçe-i Osmani'yi eleştirenlerin başında Namık kemal gelmektedir. Namık Kemal damadı Menemenli Rıfat Bey'e yolladığı bir mektubunda, "Lehçe-i Osmani Buhara veyahut Dirik halkı için yazılmış; binaenaleyh görülecek güçlük Türkçe meselesidir" demektedir (Tansel, 1964:254).

Ünlüler bakımından çok zengin olan Türk dilini, ünlüleri gösterme bakımından yetersiz olan Arap alfabesi ile ifade etmede bazı güçlükler çekilmekte idi. Bu güçlükler karşılıklı çözümlerine giren Ahmet Vefik Paşa, bir takım yenilikler ortaya koymuş ve bu yenilikleri ilk defa lügatında ortaya koymuş ve uygulamıştır. Türkçe'deki "o,ö,u,ü" seslerinin her biri için ayrı ayrı işaretler kullanılmıştır.

Ahmet Vefik Paşa ünlülerle ilgili getirdiği bu önerilerinden başka ünsüzlerle ilgili olarak da karışıklığa neden olan bir takım konulara değinmiştir. Türkçe'de bulunan "sağır nun" ünsüzü için "B" işaretini kullanmış, "görmek", kelimesindeki "g" yi "kef" den ayırmak için de "B" işaretini kullanmıştır (Çeri, 1997:157).

Ahmet Vefik Paşa, Lehçe-i Osmani'de kelimeleri dizerken, Osmanlı Türkçesinde kullanılan harf sırasını takip etmiştir. Bablara ayrılan sözlükte her bab da fasıllara ayrılmıştır. Fasıllardaki kelimeler ünlü harflerle başlıyorsa ilk harfine göre ünsüz, ünsüz harfle başlıyorsa ünsüzden sonra gelen harfe göre, aynı ünlüyle başlayanlar ise ünsüz harfine göre sırlanmıştır.

Lehçe-i Osmani'de toplam 6329 adet kelime madde başı olarak ele alınmış ve açıklanmıştır. Bu kelimelerin miktar ve gramer fonksiyonlarına göre dağılımı şöyledir: 5382 adet isim, 357 adet sıfat, 11 adet ismi sıfat olarak kullanılan kelimeler, 11 adet zarf, 50 adet edat, 27 adet nida, 5 adet zamir, 401 adet fiil açıklanmıştır. Bu fiillerin 220 adedi fiil-i müteaddi (geçişli fiil), 181 adedi fiil-i lazımlı (geçişsiz fiil)'dir (Topbaş, 1987).

Lehçe-i Osmani'de isimler arasında şahıs isimleri yoktur. Lügattaki kelimeler köklerine göre sıralanmış; kökün anlamı verildikten sonra bundan türeyen yeni şekiller ve deyimler açıklanmıştır. Buna karşılık coğrafi isimlere sıklıkla yer verilmiş, bu isimler zaman zaman bir ansiklopedi maddesi gibi açıklanmıştır (Çeri, 1997:165).

Yine Lehçe-i Osmani'de 45 adet İtalyanca, 13 adet Rumca, 12 adet Fransızca, 8 adet Yunanca, 2 adet Latince, 2 adet İngilizce, 1 adet Almanca, 1 adet İbranice, 1 adet Hintçe kelime madde başı olarak gösterilmiştir (Topbaş, 1987:14). Madde başı olan bu kelimelerin hangi dilden geldiklerini belirtmek için aslı İtalyanca, aslı Yunani gibi ifadeler kullanılmıştır.

Lehçe-i Osmani'de nokta (.) ve tırnak (" ") işareti kullanılmıştır. Nokta (.) kısaltmaların önüne ve cümle sonlarına, çizgi (-) verilen örneklerin açıklanmasında, tırnak (" ") ise, maddelerin açıklanmasında kullanılan atasözleri veya başkalarından aktarılan sözler için kullanılmıştır (Çeri, 1997:165).

VI. Sonuç

Ahmet Vefik Paşa, devlet adamlığı ile ilim adamlığı vasıflarını şahsında birleştirmiş, nadir şahsiyetlerden biridir. Yetmiş küsur yıllık ömrünün kırk altı yılını, aralarında elçilik, valilik, meclis başkanlığı ve Başvekillik gibi yüksek memuriyetler ile devlet hizmetlerinde geçiren Ahmet Vefik Paşa, özellikle Türk Dili ve Edebiyatına çok ciddi katkılarda bulunmuş bir Türkolog'dur.

Saymakla bitiremediğimiz bir yığın meziyetine rağmen Vefik Paşa'nın sağlığında kıymeti bilinmemiş, XIX. asrın ikinci yarısında genellikle enterikalar, kıskançlıklar üzerine oturtulmuş Osmanlı bürokrasisi tarafından zayıf edilmiştir. Vefik Paşa'nın, konağında münzevi bir şekilde yoksul olarak vefat etmesi, hatta ölümünden sonra muazzam olan kütüphanesinin, borçlarını ödemek üzere satılması devrinin kendisine karşı vefasızlığının bir göstergesidir.

Ahmet Vefik Paşa bürokrat kimliğinin yanında en önemli yararlılığı tiyatro sahasında olmuştur. O'nun hem bir Türk tiyatro edebiyatının şekillenmesinde hem de bir oyun ve sanat olarak uygulanmasında büyük

katkıları vardır.

Ahmet Vefik Paşa, klasik komedyanın özelliklerini taşıyan oyunları Tanzimat tiyatrosuna kazandırarak tiyatromuza sağlam bir zemin oluşturmuştur. Tercümelemlerine göre daha başarılı olduğu adaptelerinde sadece konuyu Moliere'den almakla birlikte, oyun kişilerinden dekora kadar pek çok unsuru yerleştirme yoluna gitmiş bu oyunları adapte olmaktan çıkararak, onlara te'lif hüviyeti kazandırmıştır.

Dönemin Osmanlı eliti başta olmak üzere devlet kademesindeki kişilere Türk'ü, Türk dilini, Türk tarihini ve Türk dünyasını tanıtmak isteyen Ahmet Vefik Paşa bu amaçla Avrupa'daki Türkoloji çalışmalarından da faydalanarak yeni fikirler ve yeni bilgiler ihtiva eden kitaplar vücuda getirmiştir. Ahmet Vefik Paşa'nın eserlerinde ortaya attığı fikirlerin büyük kısmı kendisinden sonraki araştırmacılara yol göstermiş ve Türkiye'deki ilmi Türkçülüğün ateşleyicisi olmuştur.

Bildiği yabancı diller sayesinde Avrupa'daki bilimsel ve edebi gelişmeleri yakından takip eden Ahmet Vefik Paşa, XIX. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa'da hızlanan ve yaygınlaşan milliyet kuramlarını ve milliyetçilik akımlarını da yakından takip etmiştir. Avrupa'da hızla yayılan milliyetçiliğin geleceğin dünyasını şekillendireceğini fark eden Ahmet Vefik Paşa, milliyetçilik ideolojisinin temelinde dil ve tarihin olduğunu da görmüştür. Bu nedenle kendi çalışmalarını da bunlar üzerine yoğunlaştıran Ahmet Vefik Paşa, bu alanlardaki çalışmaların Osmanlı Türk dünyasındaki öncüsü olmuştur.

Ahmet Vefik Paşa tüm eserlerini yazarken sade dil kullanmayı tercih etmiştir. Tiyatro eserlerinde daha çok halk dili kullanarak, atasöz ve deyimlere geniş yer vermiştir.

Ahmet Vefik Paşa'nın çalışmaları her ne kadar bugünkü anlamıyla yüzeysel çalışmalar olarak değerlendirilse de tarihsel rolü açısından ve Türk modernleşmesine sağladığı katkılardan dolayı son derece önemlidir. Nitekim bilinçli Türkçülük onunla başlamıştır denilebilir.

Kaynakça

- Akgül, M. (1999). *Türk Modernleşmesi ve Din*, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Akün, Ö. F. (1984). "Ahmet Vefik Paşa", *İslam Ansiklopedisi II*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Aktar, C. (2001). "Batılılaşım Hem de Müslüman Kalalım", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Aydın, S. (1992). *Modernleşme ve Milliyetçilik*, Gündoğan Yayınları, Ankara.
- Çeri, B. (1997). *Ahmet Vefik Paşa Devir-Şahsiyet-Eser*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Ergin, O. (1937). *Muallim M. Cevdet'in Hayatı, Eserleri ve Kütüphanesi*, Bozkurt Basımevi, İstanbul.
- Eryılmaz, B. (1992). *Osmanlı Millet Sistemi*, Ağaç Yayınları, İstanbul.
- Ertaylan, İ. H. (1932). *Ahmet Vefik Paşa*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul.
- Güray, S. (1966). *Ahmet Vefik Paşa*, A.Ü. Basımevi, Ankara.
- Houroni, A. (1994). *Çağdaş Arap Düşüncesi*, Çev. L. Boyacı- H. Yılmaz, İnsan Yayınları, İstanbul.
- İnal, İ. K. (1982). *Son Sadrazamlar*, Dergah Yayınları, İstanbul.
- Karpat, K. (1996). *Türk Demokrasi Tarihi*, Afa Yayınları, Ankara.
- Korkmaz, Z. (1978). "Ahmet Vefik Paşa", *Türk Dili Dergisi*, Sayı: 422.
- Layard, H. (1903). *Autobiography and Letters*, John Murray- Albemarle Street, London.
- Levend, A. S. (1934). *Edebiyat Tarihi Dersleri*, Maarif Matbaası, İstanbul, 1934.
- Lewis, B. (2000). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, TTK Yayınları, Ankara.
- Oba, A. E. (1995). *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Ortaylı, İ. (1995). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Hit Yayınları, İstanbul.
- Pakalın, M. Z. (1942). *Son Sadrazamlar ve Başvekiller*, Ahmet Şevki Matbaası, İstanbul.
- Sarınay, Y. (1994). *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları (1912-1931)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Sevengil, R. A. (1934). *Yakın Çağlarda Türk Tiyatrosu*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul.
- Şeref, A. (1985). *Tarih Musababeleri*, Sadeleştiren: Enver Koray, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Yayınları, Ankara.
- Şeref, A. (1978). *Tarih Konuşmaları*, Kavram Yayınları, İstanbul.
- Tanpınar, A. H. (1941). "Ahmet Vefik Paşa", *İslam Ansiklopedisi I*, MEB Yayınları, İstanbul.

- Tansel, F. A. (1964). “Ahmet Vefik Paşa'nın Eserleri”, *Bellekten*, XVIII, Sayı: 110.
- Tansel, F. A. (1964). “Ahmet Vefik Paşa”, *Bellekten*, XXVIII, Sayı 109.
- Tansel, F. A. (1965). Ahmet Vefik Paşa'nın Şahsiyetinin Teşekkülü, Hususi Hayatı ve Muhtelif Karakterleri”, *Bellekten*, XXIX, Sayı: 113.
- Tolun, A. (1975). “Ahmet Vefik Paşa'nın Moliere Çevirilerinde Anlatım Nitelikleri”, *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 5.
- Toparlı, R. (2000). *Lehçe-i Osmani*, TDK Yayınları, Ankara.
- Topbaş, E. (1987). *1875-1905 Yılları Arasındaki Sözlükler Üzerine Bir İnceleme*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Türköne, M. Özdağ, Ü. (1993). *Siyasi İslam ve Pan İslamizm*, Rehber Yayınları, Ankara.
- Uraz, M. (1944). *Ahmet Vefik Paşa*, Tefeyyüz Kitabevi, İstanbul.
- Ünver, S. (1967). “Ahmed Vefik Paşa Kütüphanesi”, *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, XVI, Sayı 1.
- Yesari, M. (1952). “Ahmet Vefik Paşa'nın Hayatı ve Eserleri”, *Tarih Dünyası III*, Sayı: 32.
- Yılmaz, M. (1990). “Ahmet Vefik Paşa”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı: 66.
- Yücel, H. A. (1937). *Pazar Konuşmaları*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Zakia, Z. (1999). “Sultan II. Mahmut'un (1808-1839) Reformları”, G. Eren (Ed.), *Osmanlı VII*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.